

ZDRAVSTVENO VASPITANJE U NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU

Među faktorima koji su od najvećeg značaja za očuvanje zdravlja ljudi (bilo da se radi o ljudstvu u jedinicama, ili stanovništvu) ističu se: organizovanost zdravstvene službe, materijalno-tehnička baza i nivo higijenske svesti ljudi. Razumljivo je stoga što se danas posvećuje velika pažnja zdravstvenom vaspitanju, čiji je zadatak sticanje higijenskih navika, odnosno iskorenjivanje štetnih navika i običaja radi unapređivanja zdravlja pojedinaca i kolektiva, pri čemu se koriste različite forme zdravstvenog vaspitanja. U izvesnoj meri, pojedini od pomenuta tri faktora mogu se nadomestiti jedan drugim, kao što pokazuje i iskustvo naše sanitetske službe u NOR.

Poznato je, na primer, da smo u NOR imali organizaciju zdravstvene službe koja je odgovarala datim okolnostima i sa uspehom izvršavala zadatke, premda nam je materijalno-tehnička baza bila veoma oskudna i često zamenjivana improvizacijama. Upravo da bi se naknadio taj nedostatak, bila je posvećena velika pažnja zdravstveno-vaspitanom radu, naročito podizanju higijenske svesti ljudstva.

Zdravstveno vaspitanje u NOR imalo je veoma značajnu ulogu, što je sagledano od organa sanitetske službe, kao i vojno-političkog rukovodstva. Tako, na primer, u aktu Vrhovnog štaba NOP i dobrovoljačkih odreda, upućenom 19. II 1942. godine referentu saniteta pri Vrhovnom štabu, a u vezi sa predlogom dr Žarka Mikića za preduzimanje izvesnih higijensko-profilaktičkih mera, pored ostalog, stoji: „Dobro bi bilo da se izradi jedan letak — kratko uputstvo koje bismo umnožili i razdijelili svima našim jedinicama. To bi mnogo doprinijelo i skrenulo pažnju na održavanje čistoće. Trebalo bi istaći da su bolesti zaista naši najveći neprijatelji, jer mi ćemo neprijatelja dotući, a bolesti, kad se pojave, nas uništavaju. Dakle, letak bi trebalo da bude stručno-političke prirode, da bi se podignula higijenska svijest boraca. Higijena i higijenska svijest sastavni su dijelovi borbe i discipline”.¹

Vrhovni štab je to činio u više navrata i docnije. Tako se u naređenju Vrhovnog komandanta NOV i PO Jugoslavije, od 16. V 1943. godine, o merama protiv trbušnog tifusa i dizenterije ističe da je potrebno „sprovoditi najšire higijensko prosvjećivanje boraca”,

¹ Zbornik dokumenata sanitetske službe u NOR, knj. I, dok. br. 6.

štabovima se naređuje da treba „potpomoći sanitet u izdavanju stručnih i propagandnih spisa”,² a u naređenju od 1. VIII 1943. godine traži se „da se najhitnije pojača rad kulturnih odbora, s tim, da se higijenska delatnost postavi kao jedan stalni sektor kulturnog rada, kao i da se kulturnim radom potpomogne delatnost saniteta. Kulturni odbor da postane, pored ostalog rada, uporište saniteta i njegova spona sa borcima”.³

Sa svoje strane, referent saniteta pri Vrhovnom štabu 29. III 1942. godine u Uputstvu o suzbijanju pegavca, upućenom svim lekarima, bolničarima, komandantima i političkim komesarima partizanske i dobrovoljačke vojske, svima narodnooslobodilačkim odborima na teritoriji Bosne, navodi: . . . „Svu aktivnost na političkom polju koju danas sprovode politički komesari u vojsci, agitprop grupe po varošima i selima, kulturni odbori organizacija žena i omladine, treba u ovom trenutku i na izvjesno vrijeme prebaciti na zdravstveni kolosek”.⁴ U „Partizanskom sanitetu” broj 1, od aprila 1942. godine, u posebnom članku govori se o sanitetskoj propagandi, o njenom značaju i potrebi da svaki lekar u brigadi, bataljonu ili odredu mora da se bavi i sanitetskom propagandom, pa čak i sam da izrađuje propagandne parole i plakate. Isto tako, ističe da je poželjno da se u sastavu sanitetskog osoblja nalaze crtači, slikari ili tehničari koji bi u isto vreme obavljali i bolničarsku službu. U jednom od najznačajnijih dokumenata sanitetske službe iz NOR, Statutu sanitetske službe Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, koji je donet posle Petrovačkog kongresa partizanskih lekara i potvrđen od Vrhovnog komandanta krajem 1942. godine, među zadacima brigadnog saniteta, navode se i sledeći: „da izdaje pismena uputstva o čuvanju zdravlja, higijenske letke i brošure, da održava konferencije sa borcima”; referentu saniteta divizije se nalaže „da vodi higijensku propagandu i organizaciju higijenske službe”, a u zadacima epidemiologa-pomoćnika načelnika sanitetskog odseka VŠ . . . „da sprovodi higijensku agitaciju i propagandu”.

Sve to pokazuje da su svi sanitetski radnici u NOR imali zadatak da se bave i zdravstvenim vaspitanjem. Međutim, trebalo im je to omogućiti i olakšati, dati potrebna uputstva, razraditi metodiku itd., jer mnogi od njih nisu imali u tome nikakva iskustva. Ovo nastojanje ogleda se u različitim aktima trajnijeg karaktera, u vidu različitih naređenja, uputstava itd., koja je donosio Sanitetski odsek Vrhovnog štaba.

Pored pomenutih, i u naređenju referenta saniteta pri VŠ o pitanju suzbijanja zaraznih bolesti krajem septembra 1942. god., stoji: „1) Da celi sanitet NOV i POJ putem sistematskih konferencija, letaka i brošura obaveštava borce i narod o opasnostima od zaraznih bolesti — naročito trbušnog i pegavog tifusa i o načinu borbe protiv njih”.⁵

² Isto, dok. br. 80.

³ Isto, dok. br. 93.

⁴ Isto, dok. br. 23.

⁵ Zbornik dokumenata sanitetske službe u NOR, knj. I, dok. br. 54.

Zdravstveno vaspitanje je bilo zastupljeno i u drugim publikacijama, kao na primer, u brošuri izdatoj septembra 1943. godine, gde je načelnik sanitetskog odseka VŠ dr Gojko Nikoliš posvetio posebno poglavlje sanitetskoj agitaciji i propagandi, pri čemu je izložio delokrug rada svake od njih, te predlagao izdvajanje iz redova sanitetskih kadrova posebnih agitprop-ekipa, sastavljenih od predavača, crtača i glumaca.

Posebnu pažnju u ovom pogledu zaslužuje direktiva namenjena vojno-političkim i sanitetskim rukovodiocima, koju je dao SOVŠ 1944. godine pod nazivom „Higijenska kampanja u našoj vojsci“, a bila je objavljena u časopisu „Vojni vjesnik“, 4. korpusa NOVJ, br. 12—13 od 1944. godine. Direktiva obrađuje zadatke vojno-političkog i sanitetskog rukovodstva, insistirajući na njihovoj što bližoj saradnji, sa napomenom da su teška iskustva iz 1943. godine mnogo učinila da se ova saradnja poboljša. Zadatak je vojno-političkog rukovodstva da omogući sanitetskoj službi široku agitaciju i propagandu protiv epidemija putem konferencija, letaka, brošura, plakata itd. Potrebno je da vojno-političko rukovodstvo štiti autoritet sanitetskog osoblja i mera koje sprovodi, jer je borba protiv zaraza istovremeno i borba za održavanje bojeve gotovosti jedinica. Najbolji put da se to postigne jeste organizacija higijensko profilaktičke kampanje koja treba da objedini sve snage i sredstva (sanitetskih kadrova, vojno-političkog rukovodstva i boračkog sastava), podrazumevajući pod tim, u prvom redu, procenu situacije i izradu plana rada, pripremu sanitetskog kadra (pomoću predavanja, uputstava itd.) i rad na angažovanju boračkih masa, da bi se zdravstvena propaganda omasovila, što se postiže radom kulturno-prosvetnih i higijenskih odbora u četama i bataljonima, propagandnim organima brigada i divizija itd.

Bilo je takvih akata i privremenog karaktera, kao što su bile različite akcije iz domena higijensko-profilaktičke delatnosti i sl. Mere koje su, na primer, bile preduzete u oslobođenoj Foči u proleće 1942. godine radi asanacije grada (osnivanje zdravstvenog odbora, pregled svih radnji javnog karaktera, pekara, kafana, berbernica, poziv građanstvu da očisti stanove, dvorišta, ulice, davanje kreča za krečenje stanova jednog kvarta grada itd.) predstavljale su istovremeno i ogroman napor da se deluje na podizanju higijenske svesti stanovništva i sa tog stanovišta one su prevazišle okvire jedne prolazne akcije. U istom cilju, prilikom održavanja Prvog kongresa partizanskih lekara u Bosanskom Petrovcu, septembra 1942. godine, bila je priređena izložba sanitetske tehnike (partizanskih nosila, dezinfekcionih aparata, prvih zavoja), kao i različitih sredstava sanitetske propagande — plakata, parola, zidnih i džepnih novina — dok je petrovački agitprop organizovao „nedelju čistoće“, sa pregledom i čišćenjem gradskih ulica, dvorišta, stanova, isticanjem zdravstvenih parola i sl., što se i te kako odrazilo na zdravstveno vaspitanje uopšte.

Doprinos u ovom pogledu davali su i drugi organi sanitetske službe. Tako, na primer, sanitetski odsek Glavnog štaba Hrvatske izdao je brošure džepnog formata, umnožene na šapirografu: „Cri-

javne zarazne bolesti", „O građi čovečijeg tijela" i druge. Referenti saniteta divizija, brigada, higijeničari brigada, izdavali su različite letke o pegavcu, smrzotinama itd. Propagandni leci („Svi u borbu protiv pegavca") čitani su borcima pred strojem, ili dok se odeća boraca parila i čistila od ušiju, kao i u svim drugim pogodnim prilikama. Rad na zdravstvenom vaspitanju naročito je bio aktiviran prilikom dolaska većeg broja novog ljudstva u jedinicu, pri čemu su bili posebno zaduživani rukovodioci brigadnog saniteta da sprovedu higijensku propagandu u vidu predavanja i konferencija sa borcima, kao i izdavanju prigodnih letaka i cirkulara.

Tematika zdravstvenog vaspitanja bila je raznovrsna. Očigledno da je najveća pažnja bila posvećena higijensko-profilaktičkom radu, posebno borbi protiv različitih zaraza, naročito pegavca. To je razumljivo kada se ima u vidu opasnost koju je on predstavljao za jedinice NOVJ, ogromne teškoće na koje se nailazilo u borbi s njim i činjenicu da su ponekad kompletne jedinice bile izbačene iz stroja, jer je veliki broj ljudstva bolovao, kao što je to bilo u proleće 1943. godine.

Međutim, aktivnost u zdravstvenom vaspitanju bila je znatna i u obuci ukazivanja prve pomoći, što je bilo od posebnog značaja za partizanske uslove ratovanja u kojima se radi o manjim jedinicama, ponekad i sasvim malim borbenim grupama, za koje se uvek ne može obezbediti potrebno sanitetskog osoblje, a koga i inače, po pravilu, nema dovoljno. Zato je za takvu obuku korišćen svaki pogodan trenutak, zatišje između dve borbe, kratak odmor itd.

Forme rada su bile veoma različite, počev od predavanja, „usmenih", „zidnih" i „džepnih novina", isticanja parola, izdavanja plakata, organizovanja udarnih „nedelja čistoće", takmičenja itd., pa do trajnijih organizacionih formi, kao što su bile, na primer, formiranje higijenskih odbora po četama.

Predavanja o ličnoj i opštoj higijeni, suzbijanju zaraznih oboljenja, ukazivanju prve pomoći itd. su držana u svim pogodnim prilikama.

Ponekad su u ove svrhe korišćene i „usmene novine". Tako su se čitanjem članaka, govorima, recitacijama i drugim oblicima obrađivala različita interesantna pitanja. Njihova prednost bila je u činjenici da su se svuda mogle primeniti. Bile su poučne i zabavne, te nisu zamarale slušaoce. U izvođenju su najčešće bili angažovani sami borci, odnosno ranjenici i bolesnici.

Slično tome, različite „zidne i džepne novine" izdavale su ne samo pojedine jedinice i mnogobrojne bolnice već i neke hirurške ekipe kao, na primer, 7. divizije. U njima su na popularan način obrađivana različita pitanja, tako da su bila pristupačna i za one borce koji nisu imali šire školsko obrazovanje.

Mnogobrojne publikacije koje su povremeno izlazile imale su, pored ostalog, kao jedan od zadataka i rad na zdravstvenom vaspitanju. Različite časopise, biltene itd. izdavale su jedinice, bolnice i sl., počev od već pomenutog „Partizanskog saniteta" (čiji je jedini broj u izdanju SOVŠ izašao još aprila 1942. godine), do „Slavonskog

ranjenika" 6. korpusa, 1943. godine; „Vojnog Vjesnika" 4. korpusa NOVJ, 1944. god.; „Medicinskog glasnika" 8. korpusa; „Partizanskog zdravstvenog vestnika" Sanitetskog odseka Glavnog štaba Slovenije i onih koje su izdavali sanitetski odseci divizija, kao, na primer, „Naš sanitet" 9. divizije, „Brigadni liječnik" itd.

Isticanje parola i plakata bilo je s vremena na vreme — najčešće u borbi protiv pojedinih zaraznih bolesti, posebno pegavca („Pjegavac podmukli neprijatelj naše vojske ponovno prijeti", „Druže borče! Uništavaj vaši da ne unište one tebe").

„Nedelje čistoće" bile su posebne akcije u kojima su preduzimane različite mere na podizanju lične i kolektivne higijene, kao na primer, kupanje, šišanje i depedikulacija ljudstva, čišćenje kuća, ulica, asanacija vodnih objekata, izgradnja nužnika itd. Na civilnom sektoru ove akcije su najčešće bile organizovane od zdravstvenih sekcija.

Različita takmičenja radi postizanja što boljih uspeha u higijensko-profilaktičkom radu odnosno zdravstvenom vaspitanju, bila su raspisivana kako od pojedinih viših rukovodećih organa SOVS i Glavnih štabova pokrajina, tako i manjih jedinica, bolnica itd. Njihov sadržaj i namena najbolje će se moći videti iz sledećeg „Udarničkog higijenskog takmičenja",⁶ koje je u vremenu od 15. juna do 15. septembra 1944. godine raspisalo Sanitetsko odeljenje 8. korpusa NOVJ, a bilo objavljeno i u „Medicinskom glasniku" br. 3 od jula 1944. god.:

„Takmičenje će se provoditi po sljedećim tačkama:

1. Vakcinacija: kad je počela, za koje je vrijeme završena i koliko je boraca cijepljeno;
2. Održavanje lične higijene; pranje ruku, čistoća tijela i odjeće;
3. Izradnja nužnika: za koliko je vremena po dolasku jedinice izgrađen nužnik, da li i kada se dezinficira;
4. Zatrpanje i uništavanje otpadaka: da li postoje jame za otpatke, koliko ih ima u pojedinim jedinicama i nakon koliko se vremena kopaju nove;
5. Održavanje higijene u kuhinji — borba protiv muha: koliko ima porcija u jedinicama, kako se održava higijena u kuhinjama; postoje li posebne prostorije za hranu, da li su napravljeni komarnici za jelo i koliko ih ima;
6. Budnost nad živežnim namirnicama: šta je učinjeno da se otkloni opasnost od zaraze hranom;
7. Rad vojnog saniteta u pozadini: koliko je održano konferencija i predavanja pred civilnim zdravstvenim vlastima i civilnim pučanstvom; koliko je izrađeno epidemioloških anketa na selima i sa kakvim podacima, šta se poduzelo za sprječavanje prenošenja zaraznih bolesti u pozadini;
8. Postupak sa zaraznim bolestima: kako je organizovan smještaj i evakuacija zaraznih bolesnika;
9. Prijavljivanje zaraznih bolesnika: da li su prijavljeni svi zarazni bolesnici (ovo treba viši rukovodioci da provjeravaju i upoređuju podatke jednih sa drugima);
10. Kontrola vode: koliko je asanirano lokava i cisterni; šta je učinjeno sa vodom za koju se sumnja da nije čista;
11. Podizanje higijenske svijesti: koliko je osposobljeno higijeničara za jedinice i ustanove; u čemu se sastojala higijenska propaganda i kako je vršena.

⁶ Zbornik dokumenata sanitetske službe u NOR jugoslovenskih naroda, knj. II, dok. br. 77.

Ovo takmičenje se uključuje u opšte takmičenje, koje je raspisao Glavni štab Hrvatske.

Rezultati takmičenja biće objavljeni u Medicinskom glasniku, a jedinica koja zauzme prvo mjesto u takmičenju dobiće specijalnu pohvalu”.

U izveštaju Sanitetskog odseka 7. korpusa od 30. IX 1944. godine, o stanju i radu sanitetske službe u avgustu mesecu, pored ostalog stoji da će se radi podizanja higijenskog stanja u jedinicama, sledećeg meseca u okviru takmičenja, otpočeti sa higijenskom kampanjom.

Higijenski odbori u četama predstavljali su posebnu organizaciju formu sanitetske službe. Sastojali su se od 3 do 4 lica koja su se isticala u pogledu higijenske svesti. Jedan od njih bio je četni bolničar. Članovi odbora su birani na četnim konferencijama, sa zadatkom zdravstvenog vaspitanja ljudstva, podizanja higijenske svesti, sprovođenja mera lične i opšte higijene, higijene ishrane, stanovanja itd.

Vanredne situacije zahtevale su i vanredne mere. Tako se u izveštaju šefa Sanitetskog odseka 8. korpusa majora dr Alfreda Ržehaka od 4. IV 1944. godine, upućenog SOVŠ-u i GŠ Hrvatske o stanju sanitetske službe u korpusu, navodi da je zbog epidemije pegavca koja se pojavila u 9. diviziji formirana posebna „vojnosanitetska udarna ekipa” od pet članova, koja ima zadatak da na terenu u okviru svih drugih mera na suzbijanju pegavca „održava zdravstvena predavanja i daje uputstva borcima ovih jedinica”. U naređenju štaba 7. korpusa od 17. XII 1944., povodom pojave jednog slučaja pegavca, naređuje se da se u svim jedinicama pojača higijenskoprofilaktički rad, naročito čišćenje od ušiju, sprovede kampanja protiv zaraznih bolesti, izda što više propagandnih listova, članaka, održe predavanja o pegavcu itd.

Posebno mesto u zdravstvenom vaspitanju imale su partizanske bolnice. One su bile veoma pogodna mesta u kojima je ova aktivnost mogla naročito doći do izražaja. Bolnice su izdavale različite zidne i džepne novine u kojima su saradivali, pored sanitetskog osoblja, ranjenici i bolesnici. Bilo je reči o ličnoj higijeni (pranju ruku, zuba, kupanju) kopanju i održavanju nužnika i drugim merama kolektivne higijene. Borba protiv vašljivosti predstavljala je veliki problem zbog teških uslova u održavanju lične i kolektivne higijene i opasnosti od pegavca koji je stalno visio kao Damoklov mač. Mere i zadaci u borbi sa svrabom (šugom), bile su teme koje su najčešće obrađivane.

Treba da napomenemo da su u mnogim bolnicama, kao, na primer, u Hrvatskoj, održavani i analfabetski tečajevi za ranjenike, bolesnike, i ostalo ljudstvo, što im je omogućavalo makar i skromno korišćenje odgovarajućih pisanih materijala. Pri nekim bolnicama bili su formirani i posebni „higijenski centri” (na primer, centar pri bolnici br. 1. 3. korpusa u Šekovićima, u istočnoj Bosni 1943—1944. god.) koji su imali zadatak da svim pogodnim formama deluju na zdravstveno vaspitanje ne samo među ranjenicima i bolesnicima već i među civilnim stanovništvom na obližnjoj terito-

riji. Ovi centri su istovremeno rukovodili i borbom protiv zaraznih oboljenja.

Već po svojoj prirodi, kao i zbog okolnosti u kojima su najčešće radile, konspirativne partizanske bolnice pružale su velike mogućnosti za rad u zdravstvenom vaspitanju. Pošto je zbog bezbednosti bilo zabranjeno svako nepotrebno udaljavanje iz bolnice (u Sloveniji, na primer, neke bolnice su zimi bile danima i nedeljama zatrpane snegom, a da niko nije ulazio ni izlazio) — to je slobodno vreme korišćeno za predavanje i druge manifestacije iz oblasti zdravstvenog vaspitanja. Poznati princip „Svaka sanitetska ustanova — sanitetska škola” nalazio je svoje oživotvorenje upravo u partizanskim bolnicama.

Na mnogobrojnim kursevima za izgradnju i usavršavanje različitih profila sanitetskih kadrova, bilo pri bolnicama ili van njih (Viši sanitetski kurs pri Sanitetskoj školi 5. korpusa, Higijeničarski kurs pri istoj školi itd.), bilo je predviđeno i izlaganje materijala o sanitetskoj propagandi.

Rezultati rada u zdravstvenom vaspitanju, s obzirom na cilj koji je bio postavljen, bili bi ipak skromni ukoliko bi ono ostalo ograničeno samo na ljudstvo u jedinicama. Bilo je očigledno da treba naći odgovarajuće forme rada koje će obezbediti da se zdravstvenim vaspitanjem obuhvate što šire narodne mase. To nije bio ni malo jednostavan zadatak, s obzirom da su raspoloživi kadrovi zdravstvene službe, prosvetni i drugi radnici koji su mogli biti iskorišćeni za ovaj rad već ranije našli svoje mesto u jedinicama NOVJ. Da se na to mislilo i da je za ovaj rad i te kako bila zainteresovana vojna sanitetska služba pokazuje i činjenica da je već na Prvom kongresu partizanskih lekara u Bosanskom Petrovcu (25—27. IX 1942. godine) dr Sima Milošević podneo referat „Uloga partizanskog lekara u narodu”.

Da bi se olakšalo sprovođenje potrebnih mera za podizanje narodnog zdravlja i razvijanje higijenske svesti kod najširih narodnih slojeva, posebno u borbi protiv zaraznih oboljenja, Zdravstveni odsek Izvršnog odbora AVNOJ-a decembra 1942. godine upućuje raspis o organizaciji i radu zdravstvenih sekcija kao pomoćnih organa za rad na zdravstvenom polju, pri svakom narodnooslobodilačkom odboru (seoskom, opštinskom, sreskom). U raspisu se navodi da zdravstvene sekcije, pored ostalog, treba da budu „središta higijensko-prosvetnog i ostalog zdravstvenog rada na svom području”, kao i da sreski NOO odmah po osnivanju zdravstvenih sekcija po selima i opštinama, zajedno sa tim sekcijama, organizuju „udarne nedelje zdravlja” za ceo srez. Zaista zdravstveno vaspitanje predstavljalo je jedan od osnovnih zadataka zdravstvenih sekcija koje su bile formirane svuda po oslobođenim teritorijama, u sastavu: jedan član NOO, predstavnik Antifašističkog fronta žena, omladine i Komande mesta. Svi lekari sa teritorije na kojoj je delovala zdravstvena sekcija bili su njeni savetodavni organi. Slobodno se može reći da su u datim okolnostima zdravstvene sekcije dale ogroman doprinos podizanju zdravstvene kulture stanovništva na oslobođenim prostorijama.

Na sličnu delatnost nailazimo i kod drugih organa narodne vlasti. Tako, na primer, Zdravstveni odjel ZAVNOH-a izdao je 1943. godine „Priručnik za rad seoskih zdravstvenih sekcija”. U priručniku se od zdravstvenih sekcija traži da organizuju zdravstveno-prosvetni rad na selu: sazivanjem konferencija, održavanjem predavanja o zdravstvenim pitanjima, širenjem letaka, brošura, knjiga i plakata sa tekstom o higijeni, saradivanjem u zidnim novinama, organizacijom „udarnih tjedana” i „dana čistoće” i natjecanja, te izricanjem javnih pohvala za najuredniju kuću u selu.

Koristile su se i različite druge forme rada. U izveštaju upravnika Vojnopartizanske bolnice br. 7 dr Franca Klajnhapela od 31. I 1944. godine, Sanitetskom odseku Glavnog štaba Hrvatske kaže se, na primer, da se u sastavu bolnice nalazi i zdravstvena ekipa br. 1 ZAVNOH-a, koja će, odmah nakon poboljšanja situacije, krenuti na teren. Jasno je šta je takva ekipa na terenu mogla značiti za rad na zdravstvenom vaspitanju, pored njenih redovnih zadataka iz delokruga lečenja, preduzimanja higijensko-profilaktičkih mera itd.

Razmatrajući okolnosti u kojima se odvijao rad na zdravstvenom vaspitanju u NOR, vidimo da se može govoriti o negativnim i pozitivnim faktorima, koji su svaki na svoj način vršili određeni uticaj na ovu delatnost. Među negativnim faktorima pomenućemo u prvom redu epidemiološku situaciju u zemlji koja je bila veoma nepovoljna, s obzirom na postojanje endemskih žarišta opasnih zaraza na prostorijama kojima su se kretale jedinice NOV i POJ, ratna razaranja vezana sa slabijom ishranom, nedostatak sredstava za održavanje lične higijene itd. Drugi nepovoljan faktor bila je niska higijenska svest širokih narodnih masa, pa prema tome i boračkog sastava, što je sve znatno otežavalo sprovođenje profilaktičkih i protiepidemijskih mera koje su bile neophodne u datoj situaciji.

Bilo je, međutim, više pozitivnih faktora, od kojih su najznačajniji:

— motivisanost pripadnika NOV i POJ da prihvate ideje sanitetske službe i sve ono što su u tom pogledu predlagali organi sanitetske službe,

— borci su u dobrovoljačkoj vojsci bili zadojeni idejom borbe za oslobođenje i bili svesni činjenice da je zdravstveno stanje jedan od bitnih uslova za pobeđu.

Dobro odabrana taktika zdravstvenog vaspitanja bila je takođe od izuzetnog značaja za uspeh. Od presudnog značaja za zdravstveno vaspitanje bilo je njegovo uključivanje u vojne, odnosno ratne interese, ono je bilo čvrsto vezano za bojevu gotovost, a odatle su proizilazili vojni aspekti i interesi toga vaspitanja. Trebalo je odabrati pravilan motiv, jer zdravstveno vaspitanje nije smelo da se odvija van vremena i prostora, van konkretne situacije.

Ilustrovaćemo sa nekoliko primera značaj taktike zdravstvenog vaspitanja: slučaj Foče i mera koje su u Foči bile preduzete početkom 1942. godine veoma dobro pokazuje da je takva taktika bila dobro odabrana. Vaspitne mere koje su bile preduzete u 1. proleterskoj brigadi (neposredni razgovori sa borcima, skečevi, zidne

novine itd.) isticale su snagu kolektiva u odnosu na vašljivog borca, koji se nije mogao odupreti tom kolektivu.

Prilikom operacija 1. proleterske divizije u zimu 1943/44. godine u centralnoj Bosni, jedinice su bile sačuvane na najzaraženijem terenu endemskog pegavca. Tu je svest zamenila materijalnu bazu, što pokazuje da jedinica koja ima visoku svest o higijeni može i pod najnepovoljnijim uslovima da se sačuva od zaraze.

Veoma značajna aktivnost u zdravstvenom vaspitanju boraca i starešinskog sastava, kao i civilnog stanovništva u NOR kroz različite forme rada bila je jedna od karakteristika sanitetske službe. Ona je na ovu i ovakvu delatnost bila prinuđena teškoćama u pogledu higijensko-epidemiološke situacije, borbe sa zarazama, naročito sa pegavcem, kao i potrebom da se i na ovaj način umanje teške posledice činjenice što se ova akcija vodila gotovo bez oslonca na odgovarajuću materijalno-tehničku bazu. U pogledu rada u narodnim masama posebno mesto pripada zdravstvenim sekcijama. One su predstavljale centre higijensko-prosvetnog rada na području na kome su delovale, bile su organizatori i vaspitači narodnih masa o pitanju narodnog zdravlja, čime se podizala zdravstvena kultura stanovništva i istovremeno smanjivali uslovi za pojavu različitih zaraznih bolesti.

Ako uzmemo u obzir nisku svest u pogledu higijene, nepoznavanje elementarnih pravila iz oblasti čuvanja zdravlja, ukazivanja prve pomoći itd. kod velikog broja boraca, civilnog stanovništva, pa i dela starešinskog sastava, česte pokrete i zadržavanje jedinica u krajevima u kojima su se nalazila endemska žarišta opasnih ratnih zaraza, biće nam jasno šta je značilo u takvoj situaciji zdravstveno vaspitanje koje je, moglo bi se reći, odigralo presudnu ulogu u čuvanju zdravstvenog stanja ljudstva.

Zdravstveno vaspitanje nije bilo zadatak samo zdravstvenih radnika, već je imalo i svesrdnu podršku vojno-političkog rukovodstva koje je shvatalo njegov značaj, jer je kroz očuvanje zdravlja bila sačuvana i borbena sposobnost jedinica.

Pukovnik
dr Đorđe DRAGIĆ